

Leonid Kravchuk

THE POSITION OF MEDICINE IN TERNOPIL REGION IN 1939–1941

The article reveals the changes that have taken place in the field of medicine in the Ternopil region with the arrival of the Red army and the approval of the Soviet power in September 1939. Studied on the one hand, qualitative changes in all spheres of medicine, on the other the lack of adequate health services for the people.

Key words: Ternopil region, hospitals, the Soviet authorities, medicine.

УДК 94(477)

Михайло Куницький

СТАВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ РАЙХСКОМІСАРІАТУ "УКРАЇНА" ДО ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1941–1944 РР.)

У публікації розглядаються заходи, які покладалися в основу ставлення окупаційної адміністрації Райхскомісаріату "Україна" до жертв радянського соціального експерименту 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: нацистська окупація, Райхскомісаріат "Україна", місцеве населення, радянська влада, цивільна адміністрація.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що історія нацистського окупаційного режиму, встановленого та теренах України, усе ще має цілу низку маловивчених проблем. Досліджувана проблема має цінне наукове значення, оскільки дає змогу встановити ставлення керівництва Третього Райху та Райхскомісаріату "Україна" (далі – РКУ) до жертв радянського соціального експериментаторства 20–30-х рр. ХХ ст.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу, а також детального аналізу архівних матеріалів проаналізовано практичні заходи керівництва РКУ, генеральних округ та гебітскомісаріатів до тих представників місцевого населення, які постраждали від радянської влади.

Доведено, що німецькою окупаційною адміністрацією на офіційному рівні проводилися заходи щодо підтримки осіб, які постраждали від дій радянської влади. Але, ця підтримка знаходила свій вираз виключно на агітаційно-пропагандистському рівні. У своїй практичній діяльності адміністрація РКУ відмовлялася надавати цій категорії місцевого населення відчутні пільги.

Об'єктом дослідження є нацистський окупаційний режим, встановлений на теренах РКУ.

Предмет дослідження – соціальна політика окупаційної адміністрації РКУ.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на основі об'єктивного, комплексного аналізу архівних та опублікованих джерел визначити практичні заходи німецької адміністрації у ставленні до жертв радянського режиму.

Завдання дослідження ґрунтуються на аналізі поглядів керівників "нового порядку" щодо реалізації мети окупаційної політики в Україні.

Основу джерельної бази статті складають архівні матеріали обласних державних архівів України. Більшість із них публікуються вперше.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями, зокрема О.Лисенком [1, с. 1–24; 2, с. 1–12], Ю.Ніколайцем [3], М. Михайлюком [4, с. 131–144], В. Шайкан [5], В. Шайканом [6], О. Потильчаком [7, с. 125–128], О. Гончаренком [8, с. 111–117; 9, с. 214–219; 10, с. 100–111]. Однак, дослідники окреслили лише окремі контури проблеми й не розглядали практичних заходів адміністрації РКУ щодо цієї категорії населення.

Отже, аналіз історіографічних напрацювань попередників вказує на ту обставину, що проблема використання антирадянської складової у частини населення в повсякденній управлінській практиці окупаційної адміністрації РКУ потребує додаткових дослідницьких зусиль.

Українське суспільство періоду Другої світової війни, опинившись у центрі протистояння двох тоталітарних політичних систем, зазнавало тиску із обох сторін конфлікту. Перед окупаційною адміністрацією РКУ поставала не лише проблема освоєння завойованих територій (часто – у формі типового пограбування), а й необхідність більш ефективної експлуатації та довготривалого утримання їх у сфері свого економіко-політичного впливу. При цьому використовувалися як силові методи розв'язання об'єктивно існуючих відцентрових тенденцій і пов'язаних з цим процесом

проблем, так і спроби врегулювання їх за допомогою організації співпраці з населенням завойованої країни, проведення "справедливого" часткове розв'язання наболілих соціальних проблем.

Одним із наслідків соціального експерименту радянського режиму 20–30-х рр. ХХ ст. стала поява мільйонів незадоволених, ображених за насильницькі й brutальні дії влади, людей. Розкуркулення та колективізація, Голодомор 1932–1933 рр., масові політичні репресії – усі ці знакові події радянської доби не могли не позначитися не лише на морально-психологічних настроях українського суспільства у воєнну добу, а й на реальних діях багатьох осіб. З іншого боку, німецька влада мала усі можливості для використання антирадянських настроїв частини українського суспільства, задля створення на цій основі масової соціально-політичної бази "нового порядку", застосування цього чинника з метою успішної реалізації завдань окупаційної політики. Цим і обумовлюється актуальність теми дослідження.

Важливу роль на формування моделі поведінки населення окупованих областей України мали несприятливі для Червоної армії події літа-осені 1941 р. на фронтах війни. Досить показовими є дані радянських спецслужб періоду липня-серпня 1941 р. про ситуацію із настроями населення м. Києва. У цих повідомленнях прослідковується поступове наростання антирадянських та антисемітських ідей у висловлюваннях киян. Якщо у липні це були окремі факти, то вже у серпні 1941 р. вони стають постійно фіксованим явищем. У чому ж звинувачуються євреї? Переважна більшість зафіксованих спецслужбами випадків, стосується міфологізованих сторінок радянської дійсності, вини євреїв за поразки на фронтах війни, звинувачення їх у евакуації й залишенні інших на поталу ворогу тощо.

Аналіз документів радянських спецслужб, зокрема матеріалів архівно-кримінальних справ та спецповідомлень вищому партійному та радянському керівництву про ситуацію, що склалася у Києві напередодні окупації, свідчить про зростання занепокоєння радянських громадян поразками Червоної армії. Якщо у червні 1941 р. ці настрої населення фактично відсутні, то у липні вони зростають, а вже у серпні стають домінуючими. Разом з тим, у цих документах присутній ще один мотив, який стосується поступового зростання так званих "антисемітських" проявів. Отже, досить серйозні претензії українського суспільства до радянського режиму, поєднуються із традиційною антисемітською та антисталінською риторикою [11, с. 140, 146, 149]. Однак в умовах перших місяців окупації ця риторика почала використовуватися у практичних моделях поведінки місцевого населення. Та власне й сама німецька пропаганда спонукала людей до відплати кривдникам.

Бездарно програвши початковий період війни, сталінське керівництво відмовляло населенню, що опинилось в окупації в надії на елементарне виживання. Відступ, що супроводжувався ліквідацією багатьох об'єктів інфраструктури життєво необхідної для існування міст, матеріальних цінностей був використаний в окупаційній пропаганді, а пожежа у центрі Києва стала приводом для знищення євреїв, припинення продовольчого постачання населення міста.

Відступаючи, радянська влада залишила за собою й тисячі замордованих нею бранців у в'язницях і таборах. Більшість із них були обвинувачені або знаходилися під слідством за політичними статтями. Сліди цих злочинів були віднайдені у перші дні окупації й звісно, що активно використовувалися німецькою адміністрацією для впливу на свідомість місцевого населення, дехто з яких віднаходив серед убитих своїх близьких та рідних. А от немало кримінальних злочинців чи обвинувачених за цими статтями, було взагалі звільнено з-під варті й вони порівняно легко змогли інтегруватися до соціуму.

У рамках легітимізаційних заходів, німецькою пропагандистською системою, досить активно, упродовж усього періоду окупації активно використовувалися факти вчинення злочинних дій радянської влади щодо відповідної категорії населення. Місцевій людності у достатньо значних обсягах пригадали усі ті біди й нещастя, яких вони зазнали від радянської влади. Звісно, що немала частина повідомлених фактів дійсно мала місце. Щоправда, інтерпретація тих подій здійснювалася у виключно вульгарному і негативному плані у відношенні до радянської влади й комуністичної ідеології, тоні.

Таким чином, у німецької окупаційної адміністрації з'явилася досить унікальна можливість створення власної масової соціально-політичної бази, представники якої в обмін на лояльність могли активно співпрацювати з новою владою.

Німецька влада, принаймні на публічному рівні ніколи й не відмовляла цим особам у допомозі, а на рівні пропагандистському, узагалі, прагнула довести своє піклування, до людей, скривджених радянською владою. Звісно, що розв'язання нагальних життєвих проблем цих людей відкладалися до закінчення війни. При цьому, збільшеними площами земельних присадибних ділянок наділялися особи, які допомагали окупаційній владі у боротьбі з радянськими партизанами [12, арк. 44].

Зазначимо, що й радянська влада, як по війні, так і у роки окупації України активно застосовувала типовий набір звинувачень тих осіб, які у свій час зазнали від неї образ та переслідувань. Звісно, що "контрпропагандистський набір" цих аргументацій лягав у канву відомої

теорії "загострення класової боротьби". Застосовувалися вони як під час війни та окупації, так і в перші повоєнні роки.

Для прикладу наведемо декілька типових звернень, які розповсюджувалися як на окупованій території, так і серед особового складу Червоної армії. "Він відібрав собі на допомогу білогвардійсько-петлюрівських нелюдів, куркулів, злодіїв та бандитів. Цих негідників він і насаджує в селах. Зрадники Батьківщини у звіриній ненависті до Радянської влади, допомагають фашистам закабаляти український народ. Як ворони злітаються вслід за фашистською армією колишні поміщики, дворяни, чиновники високого рангу. Вони вислужуються перед фашистами, мріючи із рук німців отримати землю, ліси і угіддя, відібрані у них радянською владою і віддані нею трудящим", – у такому змістовому ключі працювали радянські контрпропагандисти серед зазначеної категорії людей [13, арк. 102]. Про небезпеку відновлення "капіталізму" попереджали у своїх листівках і радянські партизани, які стверджували про повернення до сіл колишніх куркулів [14, арк. 259].

Аналогічні тенденції можна зафіксувати і в повоєнних повідомленнях, які надходили із щойно звільнених від окупантів теренів України: "Але є також факти прояву ворожих настроїв і ворожої роботи. Так, наприклад, в Обухівському районі залишилось багато німецьких запроданців, які при німцях були старостами, головами земельних громад та інше. Зараз вони ховаються по лісах і ведуть ворожу агітацію серед народу, поширюють брехливі чутки про Радянську владу, про те, що німці швидко повернуться, що знову комуністи будуть забирати хліб, як у 1932–1933 рр., що євреї знову заберуть владу до своїх рук і ін.

У Васильківському районі ворожими елементами була пущена чутка, ніби червоноармійці, які були в полоні у німців, а зараз закликаних до Червоної Армії – б'ють і катують.

Гр. Дяченко у цьому ж районі на призовній комісії заявив: Розстріляйте мене, але я служить в Червоній Армії не буду" [15, арк. 11, 12].

Теза про те, що окупанти, при створенні органів місцевого управління звертають особливу увагу на осіб, які постраждали від сталінського режиму, – іншими словами на куркулів та репресованих, – пропагувалася радянськими органами влади ще в період окупації.

Саме ж німецьке командування у перших відозвах до місцевого населення наступним чином визначало особливості майбутньої окупаційної політики: "Українці, дає вам до відому, що німецьке військо від вас хоче. Ми хочемо, щоб кожен хазяїн мав корову, щоб кожний мав своє поле, свою картоплю, хліб, капусту, молоко, кури, свині, бджоли, щоб зимою не голодували. Хай живе нова Україна із спокійними господарями, господарями, робітниками, в якій немає жодних жидів, комісарів, більшовиків і жодних партизан" [16, арк. 72].

Окупаційною владою ретельно збиралися усі відомості про факти безчинств радянської влади, здійснених під час відступу 1941 р. Ось яку вказівку отримали старости Макарівського району генеральної округи "Київ" у квітні 1943 р.: "Прошу негайно повідомити мене про окремі випадки жорстокості більшовицької системи над людьми, а головним чином про вбивства, проведені більшовиками при відступленні з України, які Вам відомі по В/селу" [17, арк. 377].

Подекуди, керівники органів місцевого управління та поліції видавали родичам та членам сімей колишніх репресованих, відповідні довідки. Так, одна із них "видана гр. с. Драбово Дикій Ользі Олексіївні в тім, що її чоловіка Дикого Грицька Михайловича дійсно у вересні місяці 1937 року органами НКВД вислано із села Драбово за контрреволюцію проти радянської влади". Зазначена довідка була видана 27 листопада 1941 р. керівником Драбівської районної поліції [18, арк. 30].

При прийнятті на роботу усі претенденти заповнювали різні анкети та автобіографії, зміст яких мав визначити їх довоєнне минуле. Так, одна із граф типового особового листа з обліку кадрів містила запитання "Чи був репресований жидівсько-большевицькою владою (за що, коли, як)" [19, арк. 1]. Відповідні дані фіксувалися і у власноруч складених автобіографіях, які потрапляли до особових справ претендентів на отримання роботи [19, арк. 2]. Під час переписів населення, окупаційна адміністрація також намагалася виявити осіб, репресованих радянською владою [20, арк. 5].

Певні переваги при прийнятті на роботу надавалися особам, які мали різні ступені конфлікту із радянською владою. Та власне й вони самі, намагалися зобразити себе жертвами радянського режиму. Ось який вигляд мала заява учительки київської школи С. Ольшевської, скерована нею голові міської управи, професору О. Оглоблину у жовтні 1941 р. Жінка повідомляла: "Прошу призначити мене на посаду секретаря при керівнику міського господарства. Я маю 23 роки робочого стажу. За радянської влади була ізгоєм: сиділа майже рік у в'язниці. Сина мого студента будівельного інституту, мою єдину дитину, заслали на 10 років в далекі табори. Я нічого не знаю про його долю. Я хочу в активній праці по відбудові нового життя своєї батьківщини втопити своє особисте горе" [21, арк. 15].

Серед документації органів місцевого управління можемо віднайти немало свідчень того, що місцеві мешканці, які прагнули отримати певні пільги і преференції від влади, видавали себе за жертв радянського режиму. Характерно, що місцеві управлінці таки звертали увагу на ці заяви і часто, надаючи певні пільги, мотивували свої рішення тим, що ці особи справді постраждали від радянської влади [22, арк. 1, 2].

Організована допомога зазначеній категорії осіб надавалася і в інших районах РКУ. Так, голова Бориспільської районної управи, повідомляючи німецькому керівництву про свою діяльність, зазначав, що за його ініціативи допомога надавалася "сім'ям, батьки яких не повернулись з війни; Безпритульним дітям та сім'ям, батьки яких вислані жидобільшовиками; Пенсіонерам та непрацездатним, які за часів панування жидо-більшовиків вмирили голодною смертю" [23, арк. 3].

Допомога репресованим надавалася й під час їх повернення додому із місць позбавлення свободи. Так, на адресу ортскомендатури м. Вінниці надійшло звернення керівника обласної управи наступного змісту: "Гр. Юстинія Охват, уроженка м. Бориславль Західної України, в 1940 році заарештована більшовиками і вислана на Україну, де і працювала в лагерьх.

Зараз повертається в рідні сторони, але у зв'язку із тим, що вона хвора і потребує відпочинку, а у м. Вінниці має родину. Вінницька обласна управа просить видати їй окремий пропуск на повернення додому після того, як вона відпочине кілька днів у родині" [24, арк. 88].

З приводу й без нього, але, працівники органів місцевого управління при прийнятті певних рішень намагалися своїх підопічних видавати за жертв радянського режиму. Так, прагнучи отримати дозвіл на отримання однієї тонни цукру для 300 вихованців Янівського дитячого будинку, заступник голови Вінницької обласної управи умотивовував свою заяву тим, що батьки усіх цих дітей були "замучені більшовиками" [25, арк. 147].

Однією із найбільшійших проблем для колишніх ізгоїв радянського суспільства, які поверталися до рідних домівок і намагалися інтегруватися до умов проживання, були питання повернення належної їм власності. Так, наприклад, до Вінницької обласної управи у серпні 1941 р. надійшла заява наступного змісту: "Прошу повернути мені хату забрану в 34-му році, за те, що в мене жив священик. Мене викинули з хати й тут не давали мені робити, я повинна була поїхати на село. Залишила в хаті сестру, котра боялась, щоб останнє не забрали, взяла й продала жиду, на що вона не мала права продажу, а він не мав права купити. А для того я прошу повернути мені власну хату" [26, арк. 3]. "10 жовтня з сімейством повернувся в хутір Рокитний на постійне мешкання, а тому прошу Вас виділити мені садибу в розмірі, який передбачено законом для репресованих" – із такою заявою до старости села Рокитне Кременчуцького району звертався Г. Горпинка [27, арк. 5].

У 1941 р. юридичні відділи міських та районних управ були переповнені подібними заявами, за кожною із яких – нелегка життєва доля людей, їх образи на радянську владу, прагнення вирішити свої проблеми [28, арк. 13, 14, 18, 28]. Саме органам місцевого управління й довелося вирішувати ці питання, і у підвідомчому порядку припиняти свавілля керівників сільських громад та колгоспів. "Гр. с. Мур. Куриловець Осадчук Данило звернувся до Обласної управи зі скаргою про те, що його у 1933 р. розкуркулено і вислано з села. Тепер він повернувся до села і, оскільки в його хаті живе другий мешканець, то йому дали другу хату, але зараз гр. Осадчука викидають із цієї хати.

Пропонуємо Вам прийняти до уваги, що більшовицька влада розорила гр. Осадчука і позбавила його хати і усього його майна. Тому ні в якому разі не можна допускати таких прийомів і виганяти з хати, де він осів і припинити виселення гр. Осадчука з хати" – таку безапеляційну вказівку отримав голова однією із районних управ, що на Вінниччині. Зазначимо, що ця справа була розглянута і затверджена юридичним консультантом Вінницької обласної управи [28, арк. 34, 35].

Розглядаючи подібні справи, й навіть, приймаючи позитивні рішення щодо власності колишніх розкуркулених, слідчі районних управи визнавали, що ці рішення є тимчасовими, а остаточною долю спірного майна будуть визначати судові органи [29, арк. 4].

Окрім повернення будинків, колишні розкуркулені надіялися отримати землю, худобу та сільськогосподарський реманент. Вони вважали, що німецька влада, яка офіційно підтримувала їх, таки допоможе повернути відібране майно.

З перших днів окупації в українських селах розпочався спочатку малоконтрольований окупаційною владою перерозподіл власності. Восени 1941 р. частину зібраного врожаю було поділено як між сільськими працівниками, так і з особами, які поверталися до сіл. Спеціально створені для цього комісії органів управління районного рівня наголошували на необхідності підтримки колишніх розкуркулених, які на той час фактично не мали засобів для існування. Хоч вони і не брали участі у зборі врожаю, їм усе рівно виділялася його частина для харчування [30, арк. 13]. А от сім'ям тих, хто перебував у Червоній армії, заборонялося виділяти зерно [31, арк. 205].

Звісно, що немало працівників органів місцевого управління, а особливо поліцейних формувань, використовуючи службове становище задля покращення свого майнового становища,

не забували нагадати про свої образи як на радянську владу так і на тих, хто відібрав їх власність [32, арк. 118]. Немало з цих осіб поступили на службу до окупаційних органів влади аби лише повернути своє майно, втрачене при розкуркуленні.

У цей час немало органів управління як районного, так і сільського рівнів, приймали, як їм здавалося, цілком справедливі рішення щодо повернення будинків та іншого майна колишнім власникам. Вони мотивували свої права на садиби, визначали їх межі [33, арк. 79].

І хоча керівники органів місцевого управління й надавали відповідні дозволи, невдовзі виявилось, що вони вчиняли ці дії протиправно й виходили за межі своєї компетенції. Німецьке керівництво почало відміняти ці рішення, вмотивовуючи свої рішення тими міркуваннями, що вони будуть вирішені у централізованому порядку, спеціально для цього виданим нормативним актом [34, арк. 30]. Усі особи, які, не маючи відповідних санкцій органів влади на повернення їх колишньої власності і усе ж здійснювали ці дії, підлягали суворому покаранню [35, арк. 290].

Цивільна адміністрація РКУ надала роз'яснення з приводу власності колишніх розкуркулених та репресованих осіб. Так, голови районних управ Коростишева, Брусилова та Корнина у березні 1942 р. отримали директивні вказівки гебітскомісаріату у яких було сказано, що "Я маю привід вказати на те, що не дозволяється колишнім власникам будинків, які були вислані Радянською владою, а їх будинки перейшли в державну власність, повертати їх попереднім власникам. В особливих випадках потрібно спочатку надіслати мені звернення" [36, арк. 5].

Невдовзі, цей же гебітскомісар надіслав на місця додаткові роз'яснення з цього приводу: "При цьому, беру я привід, вказати на те, що повернення будинків тим особам, які були вислані Советами, а тепер повернулись по розпорядженню пана Райхскомісара, не може послідувати. Будинки, відібрані перед 22 червня 1941 року на користь держави залишаються поки, як і раніше державною власністю. Інакше кажучи, вони знаходяться тепер у власності п. Райхскомісара. Але не має сумніву, що якщо будинок стоятиме вільний, його зможе зайняти колишній власник, але він тоді повинен буде платити квартплату за параграфом 9 попереднього розпорядження пана Райхскомісара від 3 листопада 1941 року. Тоді треба буде його стан власності пояснити та зрозуміло вказати, що будинок передано йому лише для користування з оплатою квартирної плати.

Обов'язково потрібно на це вказати сільським старостам, оскільки, за моїми відомостями у цій справі усе ще існує значна кількість неясностей" [36, арк. 6].

На Херсонщині відповідними роз'ясненнями німецьких управлінців пояснювалося, що "Категорично забороняються будь-які дії, які порушують нормальне життя колгоспників, котрі мешкають у будинках колишніх розкуркулених. Також забороняються самовільні захоплення земельних ділянок, які знаходяться в користуванні колгоспників, виселення їх із помешкань, застосування погроз та залякування [37, арк. 51].

Подібні вказівки отримували й службовці місцевих цивільних судів. Так, старший мировий суддя м. Житомира отримав розпорядження керівника відповідного гебітскомісаріату, у якому зазначалося: "Як я вже декілька разів повідомляв, посада Мирowego Судді не надає жодного права втручатися у розв'язання суперечок щодо користування ґрунтом, будинками та квартирами, а також обробітку земельних ділянок. Через це Ви повинні із самого початку відмовляти в опрацюванні таких судових справ. Я ще раз наказую точно дотримуватися цього розпорядження" [36, арк. 16].

Навесні 1942 р. очікування людей певним чином справдилися. Так, згідно з розпорядженням "Про новий земельний порядок в Гадяцькій окрузі" передбачалося повернення селянам частини площі земельних ділянок, яка належала їм станом на 1939 р. Однак, німецька адміністрація відмовлялася повертати землю у повному обсязі. Кожному із колишніх власників виділялося не більше як 0,8 га площі земельної ділянки. До того ж це були усього лиш присадибні ділянки і отримати їх поряд із колишніми розкуркуленими могли усі бажаючі, які добросовісно працювали у громадських господарствах. Надані земельні ділянки не могли перевищувати розміри інших присадибних ділянок певного села [38].

У цей же час військова адміністрація зніщувала повернення колишнім власникам належним їм будинків станом на 1939 р. Умовами негайного повернення будинків був факт проживання у них, колишнього радянського активу та комуністів. Але, якщо у них проживали люди, які не мали проблем із владою, або вони перебували у користуванні громадських господарств то у цьому випадку претенденти отримували відмову [38]. За цієї умови колишньому власнику міг надаватися інший будинок або матеріал для його будівництва [39].

Хоча окупаційна адміністрація певним чином й справдила надії колишніх репресованих селян, усе ж вони також зобов'язувалися до відбуття запровадженої з перших днів окупації трудової повинності. Так, відповідно до наказу гебітсландвірта гебітскомісаріату "Лохвиця" генеральної округи "Київ" від 20 квітня 1942 р., як заслугу у ставленні німецьких управлінців до колишніх репресованих та розкуркулених селян було названо факт передачі їм частини земельних ділянок

(до 0,80 га). Одночасно, гебітсландвірт вказав, що усі ці люди повинні працювати у громадських господарствах та виконувати обов'язкові поставки сільськогосподарської продукції. У тих осіб, які не виконували цих вказівок, земля відбиралася. У результаті чого у їх користуванні могли залишити земельні наділи площею не більше як 0,15 га. Інша площа землі вилучалася [40, арк. 59].

Зі створенням органів місцевого управління, їх керівництвом проводилися заходи щодо реєстрації осіб, які мали право на надання соціальної допомоги. До цієї категорії осіб відносилися інваліди-пенсіонери, члени родин, які втратили годувальника, а також непрацездатні члени родин репресованих. Як зазначалося у вказівках, скерованих на місця, реєстрація проводилася у районній управі і стосувалася "родин репресованих більшовиками чоловіків" [41, арк. 1, 2].

Відповідно до наказу № 33 від 22 вересня 1941 р. Вінницької обласної управи цим особам передбачалося виплачувати допомогу у грошовому еквіваленті або ж пропонували направлення до будинків інвалідів на повне утримання. При цьому, встановлювалися три групи інвалідності. У залежності від наданої групи інвалідності передбачалося виплачувати від 150 до 100 крб. на місяць. При народженні дитини у цій сім'ї виплачувалася одноразова допомога у розмірі 100 крб. На поховання людини передбачалося виплачувати 100 крб., а на неповнолітнього члена сім'ї – 50 крб. [41, арк. 3, 4]. Рішенням Вінницької міської управи розмір цієї допомоги був збільшений на 50 крб. Штадткомісаріат надав дозвіл на створення спеціального фонду, із якого сплачувалися б одноразові допомоги. Кошти для виплати соціальної допомоги збиралися із місцевого населення за рахунок так званого "національного податку" [41, арк. 62]. Зазначимо, що ці заходи підкріплювалися й реальними діями. Кошти, як можна пересвідчитися із оригінальних документів таки справді виплачувалися [42, арк. 8].

Відповідні грошові допомоги сплачувалися і в інших регіонах РКУ. Так, на теренах Тальнівського району генеральної округи "Київ", відповідно до наказу № 43 від 12 грудня 1941 р. встановлено щомісячну грошову допомогу інвалідам, пенсіонерам і сім'ям репресованих за політичними справами. Сім'ям репресованих, що мали більш як 2 дітей віком до 16 років надавалася допомога у розмірі 75 крб. на місяць. Для сімей репресованих, які мешкали у сільській місцевості, на утриманні у яких перебували діти віком до 16 років, передбачалася допомога з боку громадських господарств зерном, борошном та іншими продуктами харчування. Для цього створювався фонд, до якого скеровувалося 2 % зібраного врожаю [43, арк. 20 зв.].

Колишні репресовані та члени їх сімей згідно з рішеннями органів місцевого управління звільнялися від сплати певних податків. Так, відповідно до постанови Вінницької обласної управи від 30 вересня 1941 р. № 3 "Про запровадження на території визволеної Вінницької області податків: національного та поземельного", "батьки, удови та дружини українців, страчених або засланих більшовиками з політичних причин" звільнялися від сплати так званого національного податку розміром 30 крб. [44, арк. 1, 2].

Населення, яке потрапляло під категорію репресованих радянською владою, перебувало у полі уваги німецьких спецслужб. Так, Ставкою головнокомандувача німецькою армією восени 1941 р. були розроблені заходи боротьби із партизанами. У розроблених інструкціях, які скеровувалося у поліційні підрозділи, котрі проводили боротьбу з учасниками партизанського руху, пропонувалося вербувати місцеву агентуру саме із цієї категорії населення. При можливості ці особи підлягали перевірці таємною польовою поліцією [45, арк. 10].

Отже, німецькою окупаційною адміністрацією, на офіційному рівні проводилися заходи щодо підтримки осіб, які постраждали від дій радянської влади, однак вона знаходила свій вираз виключно на агітаційно-пропагандистському рівні. Незважаючи на позитивне ставлення до цього питання з боку керівництва органів місцевого управління, німецька адміністрація відкладала його розв'язання до закінчення війни.

У своїй практичній діяльності адміністрація РКУ відмовлялася надавати цій категорії місцевого населення відчутні пільги, їм поверталася лише частина належної їм власності, здебільшого, будинків. При цьому, досить часто, умовою їх повернення була служба претендентів в окупаційних органах влади.

Список використаних джерел

1. Лисенко О. Соціальні аспекти окупації України: методологія проблеми / О. Лисенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 2–12.
2. Лисенко О.Є. Дослідження історії Другої світової війни в сучасній Україні: основні напрями і проблеми наукового пошуку / О.Є.Лисенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Част. 1. – С. 12–24.
3. Ніколаєць Ю. Становище та настрої населення України на початку німецько-фашистської окупації (червень 1941 – липень 1942 рр.) / Ю.Ніколаєць. – Вінниця: Тезис, 1999. – 64 с.
4. Михайлюк М. Нацистська пропаганда в окупованому Києві / М.Михайлюк // Український історичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 131–144.
5. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території Рейхскомісаріату "Україна"

та військової зони в період Другої світової війни. Монографія / В.О.Шайкан. – Кривий Ріг: Мінерал, 2005. 6. Шайкан В. Ідеологічна боротьба в Україні періоду Другої світової війни 1939–1945 рр. / В. Шайкан. – Кривий Ріг: КП "Криворізька друкарня", 2010. – 436 с. 7. Потильчак О. До питання про соціальну політику фашистської Німеччини щодо селянства України в роки окупації (1941–1944 рр.) / О. Потильчак // Український селянин. Праці Науково-дослідного інституту селянства. – 2001. – Вип. 2. – С. 125–128. 8. Гончаренко О. Нацисти і місцеве населення окупованих територій України: до питання про основу формування колаборації / О.Гончаренко // Голокост в Україні у регіональному і загальнолюдському вимірі: Матеріали Міжнародної наукової конференції. Збірник наукових праць. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2005. – С. 111–117. 9. Гончаренко О. Політика сталінського режиму щодо українського селянства в інтерпретації нацистської пропаганди на території Рейхскомісаріату "Україна" (1941–1944 рр.) / О.Гончаренко // Український селянин: Зб. наук. праць / [За ред. А.Г. Морозова]. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького, 2005. – Вип. 9. – С. 214–219. 10. Гончаренко О. Голодомор 1932–1933 років в Україні та практична діяльність адміністрації райхскомісаріату "Україна" (1941–1944 рр.): постановка проблеми / О.Гончаренко // Актуальні проблеми дослідження Голодомору та політичних репресій 1930-х років в Україні: зб. наук. ст. за матеріалами "круглого столу" 29 травня 2008 р. / [редкол.: М.І.Степаненко (голов. ред.)]. – Полтава: ТОВ "АСМІ", 2009. – С. 100–111. 11. Київ у дні нацистської навали. (За документами радянських спецслужб) / [Упор. Т.В. Вронська, А.В. Кентій, С.А. Кокін, О.Є. Лисенко, Г.В. Смирнов]. – Київ-Львів. – 2004. – 543 с. 12. Держархів Запорізької обл., ф.Р-1433, оп. 3, спр. 17. 13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 57, оп. 4, спр. 198. 14. ЦДАГО України, ф. 57, оп. 4, спр. 34. 15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 46, спр. 158. 16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 22, спр. 122. 17. Держархів Київської обл., ф. Р-2003, оп. 1, спр. 9. 18. Держархів Черкаської обл., ф.Р-1855, оп. 1, спр. 1. 19. Держархів Київської обл., ф. Р-2326, оп. 2, спр. 4. 20. Державний архів Дніпропетровської обл., ф.Р-2276, оп. 1, спр. 18. 21. Держархів Київської обл., ф. Р-2412, оп. 2, спр. 246. 22. Держархів Київської обл., ф. Р-2107, оп. 1, спр. 65. 23. Держархів Київської обл., ф.Р-2412, оп. 2, спр. 214. 24. Державний архів Вінницької обл., ф.Р-1311, оп. 1, спр. 4. 25. Держархів Вінницької обл., ф.Р-1311, оп. 1, спр. 270. 26. Держархів Вінницької обл., ф.Р-1311, оп. 1, спр. 288. 27. Держархів Полтавської обл., ф.Р-2575, оп. 1, спр. 10. 28. Державний архів Вінницької обл., ф.Р-1311, оп. 1, спр. 288. 29. Держархів Запорізької обл., ф.Р-1643, оп. 2, спр. 1. 30. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), ф. 6, спр. 69777-ФП. 31. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 22, спр. 118. 32. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 56990. 33. Держархів Київської обл., ф.Р-4758, оп. 2, спр. 45. 34. Держархів Полтавської обл., ф.Р-2835, оп. 1, спр. 2. 35. Держархів Запорізької обл., ф. Р-1627, оп. 1, спр. 1. 36. Держархів Житомирської обл., ф.Р-1150, оп. 1, спр. 3. 37. Держархів Херсонської обл., ф.Р-1520, оп. 1, спр. 81. 38. Гадяцька газета. – 16 квітня 1942. 39. Гадяцька газета. – 5 травня 1942. 40. Держархів Полтавської обл., ф.Р-2341, оп. 1, спр. 14. 41. Держархів Вінницької обл., ф.Р-1357, оп. 1, спр. 11. 42. Держархів Вінницької обл., ф.Р-1357, оп. 1, спр. 20. 43. Держархів Черкаської обл., ф.Р-2400, оп. 1, спр. 1. 44. Держархів Вінницької обл., ф.Р-1311, оп. 1, спр. 274. 45. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4620, оп. 5, спр. 7.

Михаил Куницкий

ОТНОШЕНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ АДМИНИСТРАЦИИ РЕЙХСКОМИССАРИАТУ "УКРАИНА" К ЖЕРТВАМ СОВЕТСКОГО РЕЖИМА (1941–1944 ГГ.)

Автор публикации исследовал малоизученные архивные документы рассматривает проблему отношения оккупационной администрации Рейхскомиссариата "Украина" к жертвам советского режима

Ключевые слова: нацистская оккупация, Рейхскомиссариат "Украина", местное население, советская власть, гражданская администрация.

Michail Kunizkij

THE ATTITUDE OF THE CIVIL ADMINISTRATION RAYHNSKOMISARIATU "UKRAINE" TO THE VICTIMS OF THE SOVIET REGIME (1941–1944)

This publication discusses measures that relied base ratio occupation administration of Rayhskomisariat "Ukraine" to the victims of Soviet social experimentation 20–30th XX century

Key words: Nazi occupation Rayhskomisariat "Ukraine", the local population, the Soviet authorities, the civil administration.